

A művelt Budapest.

Gróf Klebelsberg Kunó a népművelés feladatairól.

— Megnyitóbeszéd a Népjóléti Központ népművelő szakosztályának 1918. március 16-án tartott alakulóülésén. —

A Népjóléti Központ népművelő szakosztályának alakuló ülését, melyről lapunk más helyén számolunk be, gróf *Klebelsberg Kunó*, a szakosztály elnöke, rendkívül magas színvonalú beszéddel nyitotta meg, melyet értékes tartalmánál fogva egész terjedelmében e helyütt közlünk:

A népművelés ügyének erélyes felkarolása, tisztelt hölgyeim és uraim, sohasem volt oly időszerű, mint épen ma. Hiszen azon vagyunk, hogy összes közintézményeinket demokratikus irányban átalakítsuk, újjászervezzük. Én nagy szeretettel foglalkoztam az atheni demokrácia tanulmányozásával. Egy városi államban, mint a görög mondta, egy polisban, azt az előkészítő munkát, amely a demokratikus alkotmány felvirulásához szükséges, az agora, a részvétel a népgyűléseken és a bírói tárgyalásokon, elvégezhette. Egy modern államban a politikai életnek ezekben a drednautjaiban a népművelés már sokkal komplikáltabb feladat, amelyhez nagy lelkesedés kell és különleges szaktudással kell hozzálátni. Hogy a nagy feladattal a mi szeretett székesfővárosunkban meg fogunk tudni birkózni, annak főzálaga, hogy közművelődési törekvéseink legfőbb képviselőit itt egybegyűlve lássuk.

De nemcsak időszerű egy nagyobb szabású népművelődési akciónak megszervezése, hanem itt Budapesten a legnagyobb fokban helyszerű is.

Ha azt állítom, hogy népművelő munkára talán sehol sincs nagyobb szükség, mint épen itt Budapesten, azt vethetik nekem ellen, hogy alig van város Európában, mely népiskoláira akkora áldozatokat hozott volna, mint Budapest, hogyan lehet tehát az, hogy itt utánpótlásra akkora gondot kellene fordítani. A válasz erre a kérdésre igen egyszerű. Széchenyi István fővárosfejlesztő terveinek szárnyát szegte a szabadságharc mostoha kimenetele és az önkényuralom. Az 1867-iki kiegyezés két kis várost talált itt a Duna partján, melyeket csak a modern Magyarország tudott párját ritkító tervszerűséggel és következetességgel méltó és nagy székesfővárossá kifejleszteni. Különösen a 80-as és 90-es években a Dunán túl, a Felvidék, de az ország más részein is valószínűleg rajokban ontották népességüket Budapestre és ezek a bevándorlók igen különböző fokú művelt-

séget hoztak magukkal. Budapest tehát, még ha megelégednék is a tömegművelődésnek azzal a szintjével, amelyet népiskolái adnak, nem érheti be csupán a tanköteles korban lévőkre szorító népiskolával, hanem kulturaközpontját ki kell terjesztenie azoknak a művelésére is, kik már serdült korban váltak a város lakóivá.

De szeretnénk azt is, hogy Budapestnek legyen meg a maga lelke, hogy városi egyéniség legyen sajátos szellemmel, mely polgárait áthatja, s nekik más világvárosok és saját vidéki lakósaiktól eltérő jelleget ad. Csakhogy az ország különféle részeiből összevándorolt heterogén elemek egy várossá csak lassan forrnak össze. Maga a bevándorolt első nemzedék rendszerint idegenként áll egymás mellett. Ha tehát az egybeolvadás folyamatát meg akarjuk rövidíteni, akkor az idők múlását felvilágosító, tanító munkával kell pótolni. Különösen bele kell vinnünk Budapest népébe annak a hatalmas hivatásnak a tudatát, mely a magyar székesfővárosra, hazánkban és Kelet Európában vár, éppen most, midőn nyugaton végre-valahára felfedezett és megismert bennünket Németország, északon új életre ébred régi történelmi társunk, Lengyelország, a Balkánon pedig letiport ellenfeleink romjain bolgár és török barátaink a dolgok új rendjét építik fel. Ha a dunai metropolis hatalmas hivatásának tudata, gyárat és műhelyt, boltot és irodát betölt, akkor az eljövendő nagyság reményében, a megvalósulás munkájában, a feladat szépségében belsőleg is egyesülünk. Az állam nem virulhat hazaszeretet nélkül, a község nem város-szeretet nélkül. Népművelő munkák egyik legfőbb céljának e városszeretet kifejlesztésének kell lennie.

Minden intézményes munka két mozzanatból áll. Az egyik az a sajátos *szakmunka*, egészségügyi, gazdasági vagy tanügyi, amely az intézménynek a maga különös jellegét megadja. A másik a *szervezet*. A kettő összhangzatos megoldása biztosítja a sikert. Hiába tartanak szebbnél-szebb előadásokat, ha nincs hallgatóközönség, hiába rendeznek be könyvtárakat a legérdekesebb, a leghasznosabb művekből, ha nincs olvasóközönség. Hiába rendeznek népies színelőadásokat és hangversenyeket, ha nincs hallgatóközönség. A tömegek közönye a legszívósabb népművelő munkás erejét is megbénítja. A magyar emberben meg van a tudás vágya, meg a művelődési érzék. Ha tehát a magyar tömegek a népművelődéssel szemben közömböseknek látszanak, akkor az akció szervezetében kell a hibát keresni. Ettől a meggyőződéstől áthatva, rá akarok mutatni azokra a szervezeti intézkedésekre, amelyekről a népművelés iránt a magyar tömegek érdeklődésének felkeltését és ébrentartását várom.

Szervezeteinknek minden téren egyik legnagyobb baja, hogy intézményeink nem támogatják, nem egészítik ki kölcsönösen egymást, hanem inkább izolálódnak s nem kapcsolódnak össze szerves rendszerrel. A tanügy terén egészséges, játékos óvodának kellene előkészítenie a népiskolát, a népiskola felső tagozatának kellene a serdülő nemzedéket átvezetnie a szabadoktatáshoz. Az elemi iskola V. és VI. osztályát, továbbá az ismétlőiskolának nevezett továbbképző népiskolát s az ezzel rokonipari és kereskedői tanonciskolát már joggal tekinthetjük olyan intézeteknek, melyek a tankötelesek védelme alá helyezték, a kötelezettség elvén alapuló népművelő munkát végeznek, melyről síma az átmenet a *szabad népműveléshez*. A népiskolának ebben a felső tagozatában meg kell tanítani a serdülő gyermeket egy munka, egy könyv okszerű elolvasására. Meg kell vele az olvasást és a könyvet szerettetni, fel kell benne kelteni a becsvágyat egy még oly kicsiny könyvtár alapítására. Bele kell nevelni azt a meggyőződést, hogy aki művelődését az iskola befejeztével lezárja, az a létért való mind nehezebbé váló küzdelemben és a gazdasági versenyben egészen bizonyosan elbukik. És ennek kapcsán meg kell vele ismertetni a további önképzés, a további művelődés és szabad tanulás lehetőségét, módját és alkalmait. Annak, aki a népiskola felső tagozatát elhagyja, valóságos életszükségletének kell lenni, hogy ismeretterjesztő előadásokra, színházba és hangversenyre eljárjon, a nyilvános könyvtárakat használja, keresetének egy részét könyvek szerzésére fordítsa. A népiskola ilyen előkészítő munkája nélkül valósággal a levegőben lóg a szabad népművelődés egész rendszere. A ráfordított fáradság és költség nem fog igazi arányban állni az elért eredménnyel.

Eszem ágában sincs azt ajánlani, hogy várjunk a szabad népművelődés rendszerének teljes kifejlesztéséig, míg az ilyen irányban kiegészítendő népiskola előbb előadott előkészítő munkáját már kifejtette. Nekünk gondoskodnunk kell addig is olyan eszközökről, amelyekkel a tömeg érdeklődését intézményeink iránt felkelthetjük.

Itt elsősorban a művelődési lehetőségeknek közismertté tételére gondolok, mit a plakatirozás központosítása, általánossá és hozzáférhetővé tétele útján érhetünk el. Ezen a téren hasznos feladat várhatna a mi központunkra. A szabad oktatással foglalkozó egyesületek előadásait idejét, helyét és tárgyát, a népkönyvtárak helyiségük címét és kikölcsönzésük óráit, a színházak és zenekarok népies előadásainak idejét és programját, a múzeumok ingyenes nyitási napjaikat közölhetnék központunkkal, mely azokat — mondjuk hetenkint — egységes népművelési programba foglalná össze és gondoskodnék arról, hogy a hirdetés gyárakban, műhelyekben, raktárakban, hivatalokban, szóval mindazonon a helyeken, ahol az akció szempontjából tekintetbe jövő tömegesebben alkalmazva vannak, kifüggesztessék. Ha ebzárlatról, ha adóalanyok és tárgyak összeírásáról szóló felhívásokat tízezerrel lehet terjeszteni, akkor a népművelés igénytelen plakátjainak számára is meg lehet mindenütt a nekivaló helyet találni. (Úgy van!)

De nemcsak a hirdetményt, magát a népművelődési alkalmatosságot, a szabad előadást és a népkönyvtárat is közelebb kell hozni a néphez, ki kell vinni a külvárosokba, a munkásnegyedekbe. Itt jó hasznát vehetjük a székesfőváros modern iskola épületeinek, különösen a tágas tornatermeknek.

A népművelésnek egyik leghatásosabb eszköze, kétségtelenül a *szabadelőadás*. A szabadelőadások dolgával nálunk egy külön szakszerv: az Országos Szabadoktatási Tanács foglalkozik s éppen azért én felmentve érzem magamat az alól, hogy a szabadelőadások ügyéről részletesebben nyilatkozzam. Hangsúlyozni kívánom azt, hogy felolvasások tartását lehetőleg mellőzni kellene és előszóval való eleven előadásokra kellene a súlyt helyezni, mely a figyelmet valósággal kikényszeríti és az olvasott szónál hasonlíthatatlanul mélyebb benyomást tesz. Minthogy pedig a szabadelőadás művészete nincs mindenkinek megadva, megfontolást érdemel, hogy szabadelőadások rendszeres és szakszerű tartására nem kellene-e néhány főhivatású egyént alkalmazni. Természetes, hogy ezek mellett igyekezni kell legkiválóbb szakeroinknek előadások tartására való megnyerésére. Továbbá a székesfőváros tanítói és tanári karából is többeket kellene felkérni a munkára, mely magában az iskolában kifejtett működésüknek csak folytatása. Budapesten a szabadoktatással az egyesületek egész sora foglalkozik és nagy hibát követne el Központunk, ha ezeket az egyesületeket eddiggi szabad mozgásukban korlátozni akarná. Autonómiajuk érintése nélkül egyik fontos hivatása lehetne azonban a Központnak, hogy az egyesületek között az előadások tárgya, ideje és helye tekintetében a célszerű munkamegosztást közvetítse, a hiányokat pótolja, így a szabadoktatást a székesfőváros egész területén szerves egészzé kerekítse ki. (Helyeslés.)

Azok sorában, akik Budapesten nőnek fel, a székesfővárosi népiskolai ügynek mai fejlettsége mellett analfabéták alig akadnak. Kétségtelen azonban, hogy a bevándorlottak között az analfabéták száma elég jelentékeves lesz. A háború után pedig, mikor majd a nagy építkezések és a szükséges közmunkák megindulnak, az újabb bevándorlókkal az analfabéták száma még inkább emelkedni fog. Egy nagy városban az analfabéta, aki a felírásokat, hirdetményeket, felhívásokat megérteni nem képes, nagy nyűg s azonkívül testi épségét és anyagi helyzetét a legkülönbözőbb veszedelmek fenyegetik. Fontos feladat lesz tehát ezeknek írásra és olvasásra való megtanítása. Minthogy pedig az analfabéták a külvárosok egész területén elszórva laknak, a számukra rendezendő tanfolyamokat majd decentralizálni kell s a tanítás sikereinek érdekében 10—15-ös kisebb csoportokat kell majd alakítani. A háború folyamán sajnos meg kellett szoknunk, hogy az állam sokszor lényegtelen célból személyi szabadságunkat lényegesen korlátozta. Annak a sok bajnak az elkerülése végett, amelyet egy nagy városban az analfabéták nagy száma okoz, nézetem szerint megfontolást érdemel, *nem lehetne-e Budapest székesfőváros területére nézve az irni-olvasni nem tudó felnőttekre nézve a tankötelezettség behozatalát a törvényhozásnál kezdeményezni*. Természetes, hogy ez a tankötelezettség csak a legelemibb ismeretek elsajátítására, nélkülözhetetlenül szükséges rövidebb esti tanfolyamokra korlátozódna.

Az *előszóval való tanítás* mellett a népművelés leghatásosabb eszköze a *könyv*. Könyvkiadó ügyünk mai állapota mellett a könyvet a nép kezébe legkönnyebben hozzáférhető népkönyvtárak szervezése útján lehet eljuttatni. A hazai népkönyvtárügy kifejlesztése körül a múzeumok és könyvtárak országos tanácsa úgy elméleti, mint gyakorlati téren számottevő eredményeket ért el. A magam részéről e pontnál azt kívánom hangsúlyozni, hogy a könyvtár alapításnál és szervezésnél talán még fontosabbnak tartom jó könyvtárak beállítását. Én a népkönyvtáros feladatát

elsősorban nem az adminisztrációban, a könyvek raktározásában, nyilvántartásában és kikölcsönzésében, hanem abban keresem, hogy minden olvasónak a nekivaló könyvet adja a kezébe. A tanult embernek is igen sokszor mástól kell tanácsot kérnie olvasmányai tekintetében. Mennyivel inkább áll ez a nép egyszerű fiára nézve, akinek a dolog természeténél fogva nem lehet áttekintése sem a szépirodalom, sem a népies szakirodalom felett. (Úgy van!) Olyan könyvtárosra van tehát szükség, aki az olvasót tapintatos módon kikérdezi s azután egyéniségének, képességének, érdeklődésének és szükségleteinek leginkább megfelelő könyvet adja a kezébe. Megfontolást érdemel, nem kellene-e a népkönyvtárak vezetésére főhivatású könyvtárosokat alkalmazni.

Már most is igen sokan vannak, akik könyvet tulajdonul óhajtanak birni. Hogyha pedig népiskoláink a könyv iránti szeretetet és a házikönyvtár alapításának vágyát a tömegekben felkeltik, még nagyobb lesz a népies könyv kelendősége. Erre való tekintettel jól tennék népművelő egyesületeink, ha csekély díjfizetés ellenében évenként 2—3 könyvből álló kis csoportot juttatnának az olvasóknak, amely könyveket az ő ízlésüknek megfelelően nagyobb jegyzékből választhatnának ki.

Minden hatósági és egyesületi munkánál kiadósabb terjesztési módja a könyvnek a *szabad kolportázs*. Jól tudom, hogy a kolportázs a ponyvairódművészet is beviszi a tömegekbe. Napról-napra látjuk, hogy a sajtó a nyomtatott betű milliárdjait szórja ki Budapest aszfaltjára és gránitjára. De nekem oly erős a hitem, a magyar ember józan eszében és a valódi kultúra erejében, hogy mégsem félek attól, hogy ebből a betűvetésből vihart fogunk aratni. A salak a magyar ember lelkében ép úgy leülepedik, mint a vízben és kristálytisztá marad a folyadék. Hogy a jó, a nemes irodalom elnyomja az irodalmi gázt, abban nagy szolgálatot tehetnek nagy kiadóink. Hogy micsoda nemzeti és kulturális feladatot oldott meg a Reklám-cég az Universal-Bibliothek közrebocsátásával, azt mindenki tudja és bámulja, akinek ezek a narancsszínű füzetek a kezébe kerültek. Központunk keresni fogja az érintkezést könyvkiadó cégeinkkel, hogy minnél több, minnél jobb és minnél olcsóbb könyvet adjanak a budapesti olvasó kezébe.

Annak a nagy közönynek és érdektelenségnek láttára, mellyel a népművelésnek küzdenie kell, igen sokan szkeptikus szemmel nézik az egész akciót és ha a szabadelőadástól és népkönyvtártól várnak is némi eredményt, a *nép művészi nevelését* a népművelés mai fokán még megoldhatatlan problémának tekintik. Népművészetünk láttára nekem erős a meggyőződés, hogy a magyar népben van művészi érzék s így nem szabad lemondanunk arról, hogy a népművelés keretébe a népnek a művészetek útján való nemesítését is felvegyük. Ne feledjük el, hogy athén népe egyetlen délután három tragédián felül még egy szatirjátékot is feszült figyelemmel végig nézett. Persze tisztán irodalomtörténeti jelentőséggel bíró darabokkal a nép lelkét megkapni nem lehet. Ha színházaink hajlandók valóban olcsó és népies előadásokat tartani, akkor meg kell szerveznünk, hogy a jegyek csakugyan a nép kezébe kerüljenek és a helyeket ne olyanok üljké tele, akik drágább árakat is megfizethetnek. De a dolog természeténél fogva csak ritkábban tartható népies előadásoknál még nagyobb fontosságot tulajdonítok a színházak karzatának a népművelés szempontjából való kihasználására. A karzat egy jelentékeny része nap-nap

mellett üres. Gondoskodni kellene, hogy a karzati jegyek is eljuthassanak a nép kezébe.

Rendkívül nagy hatással van a nép kedélyének képzésére a *zene*. Kétségtelen azonban, hogy tartalmasabb műsorral bíró hangversenyre a nép szélesebb rétegeit bevonni nálunk még nehéz, mint ezt a Kun László jó zenekarával tett kísérlet is bizonyítja. Ezen a téren a népiskola művészi tárgyainak tanítására az ezzel végzett előkészítő munkára még nagy szerep vár.

Budapesten a népművelést lényegesen megkönnyíti, hogy itt vannak nagy állami múzeumaink, mely elsősorban a művelt középosztály igényeit elégítik ugyan ki, de amelyeknek a népművelés szempontjából való kihasználása az újabb muzeológiának egyik jelentékeny problémája. Mindenesetre nálunk is meg lehetne kísérelni a múzeumokba való csoportos vezetést és ennek rendjén a műtárgyak népies megmagyarázatát.

Áttérve most már a népművelés eszközeiről annak egyes tárgyaira, a vallásos népneveléssel behatóbban foglalkozni nem kívánok és e részben beérem annak konstatálásával, hogy egyházaink az újabb időben e téren folyton növekvő sikerrel mindig nagyobb munkásságot fejtenek ki. Szemmel láthatóan jutt ez kifejezésre a lakosság vallásérkölcsei kulturájának rohamos emelkedésében.

A szabadoktatás rendszerint az általános műveltség terjesztésére helyezi a fősúlyt. Irodalmi, történelmi, általános természettudományi ismeretek közlése nemesíti a kedélyt és élezi az elmét. És mégis a mai körülmények között óvni szeretnék az általános műveltség túltengésétől. Ebből a világháborúból győztesen, de anyagi terhekkel súlyosan megrakva kerülünk ki. Hogy ezeket viselni tudjuk, népünk keresőképességét kell lényegesen emelnünk. A gazdasági kultúra valósággal meghatározza a munkás termelőerejét és keresőképességét. Nagy súlyt kellene tehát fektetni Budapest népének gazdasági, főleg ipari és kereskedelmi irányú kiképzésére. Az állam és a város ipari és kereskedelmi tanintézetei egyes előadásokkal, esti tanfolyamokkal, modern munkaeszközök, gépek és termelési eljárások szemléletésével nagy szolgálatot tehetnének a dolgozó és kereső Budapestnek.

Az általános védkötelezettség közel négy éven keresztül veti oda Magyarországnak úgyszólván egész férfi-népségét a modern rombolás legraffináltabb eszközeinek. Nem csoda tehát, hogy életben és egészségben a legsúlyosabb veszteségeket szenvedtük. Különös súlyt kell tehát fektetnünk a nép közegészségügyi kulturájának emelésére. Hiszen a leghatásosabb desinfektor nem a korból, hanem a nép közegészségügyi kulturája. És a családfő nem akkor gondoskodik leghatásosabban családjáról, ha életét biztosítja, hanem akkor, ha maga észszerű higenikus életet él. A közegészség és szociális kérdésekkel foglalkozó testvér-szakosztályok közreműködésével nagy gondot kell majd fordítanunk az egészségügyi ismereteknek minél alaposabb és minél szélesebb körű terjesztésére.

Előadásom elején már röviden érintettem, hogy közintézményeink népiesebbé tétele kötelességünkkel teszi az *állampolgári nevelés mélyítését*. És ennél a pontnál nemcsak az országot, nemcsak az állami intézmények ismertetésére gondolok, hanem a községekre nézve is. Nálunk az országos választások még hasonlíthatatlanul nagyobb érdeklődés között zajlanak le, mint a községi választások. Pedig egy nagyvonalú, céltudatos és népies községi politika a lakosság testi és lelki jóvolta szempontjából számos

vonatkozásban talán még fontosabb, mint a kormány-
nak inkább általánosságokban mozgó országos poli-
tikája. Gyönyörű városi feladat lenne Budapest la-
kossáiból nemcsak szép városunkat szerető buda-
pestieket, hanem a községi dolgokkal behatóbban
foglalkozó igazi városi polgárokat nevelni. A háború
a nép-lélek mélyéből olyan hangulatokat vívott ki,
amelyek ma még ismeretlen irányú tömegvágyakhoz
és törekvésekhez vezethetnek. A tömegek ilyen lelki
hangulata mellett kétszeresen fontos, hogy politikai
dolgokban is önálló gondolkozásra neveljük, ami az
ámítás legbiztosabb ellenszere. Engem mindig szégyen-
érzettel töltött el az a sok értelmetlen badarság,
amivel a választásoknál nálunk a tömegeket ámítják.
A nyugaton a korteskedésnek ezt a szégyenletes
módját valóságos politikai szabadoktatás váltotta fel,
melynek révén a politikai pártok hiveiket öntudatos
választókká igyekeznek kiképezni. Ha azt akarjuk,
hogy mind népiesebbé váló közéletünk üdvére váljék
a magyar nemzetnek, akkor nekünk is le kell szok-
nunk a korteskedés féktelen fajtáiról és az egyes
pártok programjának megmagyarázására, a párt-
vezérek beszédeinek terjesztésére kell a súlyt he-
lyezni. Ez azonban már a pártok népművelő mun-
kája, nekünk be kell érünk az állami intézmények
ismertetésével s mellőznünk kell minden egyoldalú be-
állítást és kritikát.

A népművelőre óriási munka vár. Nemcsak azért,
mert népünk egy része a kulturának még elég alacsony
szintjén áll, nemcsak azért, mert a kutató emberi
elme ismereteink tömegét folyvást gyarapítja, hanem
azért is, mert a már egyszer elért értelmi szintért is
mindig újból és újból kell megküzdeni. Hiszen a
kulturának két legnagyobb ellensége a feledés és a
halál. Mi mégis csüggedés nélkül látunk a nagy fel-
adat megoldásához. Felejthetetlen marad nekem az
az idő, mikor a kilencvenes évek elején Budapestre
feljöttem és a Gellért-hegyről a városon végig tekin-
tettem. Amerre a szem ellátott, mindenfelé építkez-
tek. Egy ilyen építkezést szemlélve, odaszólt nekem
egy kőműves és azt mondta: uram, forró ez a téglá,
nem bírom még ezzel a kérges tenyeremmel sem
megfogni. Azon melegen, amint a kemencéből ki-
vették, falazták be a téglát az épülő házakba. Azóta
az én emlékezetemben ezek a meleg téglák úgy él-
nek, mint Budapest fejlődésének a szinboluma. Most
megint építünk, de nem házat, hanem a népművelés
nagy rendszerét. Építsük ezt is a szeretettől meleg
téglákból, tegyük meg valamennyien a magunk köte-
lességét. (Hosszantó élénk éljenzés és taps.)